

KUNST & CULTUUR TEGEN EENZAAMHEID BIJ OUDEREN

Bachelor scriptie

Gijs de Leeuw
HBO-Verpleegkundige i.o.

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding.....	4
<i>Aanleiding.....</i>	<i>4</i>
<i>Relevantie.....</i>	<i>5</i>
<i>Doel- & vraagstelling.....</i>	<i>6</i>
Methode.....	6
<i>Onderzoeksopzet</i>	<i>6</i>
Setting	6
Onderzoekspopulatie	7
<i>Dataverzameling</i>	<i>7</i>
<i>Data-analyse</i>	<i>7</i>
<i>Ethische overweging.....</i>	<i>8</i>
Informed consent & data in kader van privacy	8
Toetsing MES/METC & Belangenverstrengeling.....	8
Resultaten	9
<i>Baat bijeenkomsten.....</i>	<i>9</i>
Effecten op de participanten	9
Interactie	10
Eigenaarschap	10
Weerstand.....	11
<i>Ouderen bereiken</i>	<i>12</i>
Discussie & Conclusie.....	13
Literatuurlijst.....	14
Bijlagen.....	16
<i>Bijlage 1: Literatuurstrategie.....</i>	<i>16</i>
<i>Bijlage 2: Thematische analyse</i>	<i>20</i>
Bijlage 2.1: Codes activiteiten	20
Bijlage 2.2: Code groepen.....	22
Bijlage 2.3: Codering data.....	23

Samenvatting

Dit onderzoek gaat over wat kunst en culturele bijeenkomsten kunnen bijdragen aan de preventie van eenzaamheid bij ouderen en hoe deze ouderen bereikt kunnen worden. In de afgelopen jaren is er steeds meer aandacht gekomen voor eenzaamheid bij ouderen en de effecten hiervan op de gezondheid. Ouderen wonen langer thuis, worden ouder en lijken steeds eenzamer te worden. Eenzaamheid heeft een negatief effect op het welbevinden van de oudere wat weer kan leiden tot verwaarlozing, sociaal isolement en andere factoren die een slecht invloed hebben op de gezondheid wat uiteindelijk tot verhoogde kosten leidt binnen de gezondheidszorg.

Het doel van dit onderzoek is een aanbeveling te schrijven aan het cultureel buurthuis Het Wilde Westen over wat zij kunnen bijdragen aan de vermindering van eenzaamheid bij ouderen in de wijk. Hierbij wordt er gekeken naar wat de kunst- en culturele bijeenkomsten voor invloed hebben op de participanten. Hierbij is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Op welke wijze hebben ouderen baat bij aanwezig zijn en participeren in kunst- en culturele bijeenkomsten van Het Wilde Westen om eenzaamheid te voorkomen en hoe kunnen deze ouderen bereikt worden?

De kwalitatieve onderzoeksmethode die is gekozen heeft aspecten van het participerende actieonderzoek en het narratieve onderzoek in de vorm van participerende observaties, open interviews en reflecties.

De resultaten laten zien dat ouderen een positief effect ervaren op het bijwonen van kunst- en culturele bijeenkomsten wat ervoor zorgt dat de positieve gezondheid wordt vergroot en ouderen worden gestimuleerd om sociale contacten te leggen. Aanbevolen wordt om kunst & gezondheid verder te stimuleren en te zorgen dat er meer aandacht komt voor de effecten van kunst op de positieve gezondheid van de ouderen en de preventieve bijdrage van kunst en cultuur op eenzaamheid. Het signaleren van eenzaamheid en het doorverwijzen van ouderen door verpleegkundigen is van belang om de connectie tussen gezondheid en kunst & cultuur tot stand te brengen.

Inleiding

Aanleiding

De zorg in Nederland begint onbetaalbaar te worden, in 2019 is 5,2% (ruim 5 miljard) meer uitgeven aan zorgkosten dan in 2018 (CBS, 2020b). De stijging van de afgelopen jaren zorgde ervoor dat de overheid maatregelen moest nemen en een van die maatregelen is de herindeling van zorg waaruit in 2015 de wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) in het leven werd geroepen (Beerepoot & van der Horst, 2016). De wet WMO zorgt ervoor dat mensen langer thuis blijven wonen in hun eigen omgeving en deze mensen te laten participeren in de samenleving (van de Berg et al., 2017). Veel ouderen die voorheen naar een verzorgingstehuis gingen voor bijvoorbeeld de gezelligheid of lichte ondersteuning zitten nu thuis.

In de afgelopen jaren is het steeds duidelijker geworden wat het belang is van de psychosociale gezondheid van een individu en wat voor effect heeft op de gezondheid. Bij het nieuwe concept van gezondheid van Machteld Huber staan de dimensies lichamelijk functioneren, mentaal welbevinden, zingeving, kwaliteit van leven, mee doen en dagelijks functioneren centraal (Huber et al., 2011). De mens staat hier centraal en de focus wordt hierbij gelegd op het psychosociale domein. Dit zorgt ervoor dat je met de aanwezigheid van ziekte nog steeds gezond kan voelen of dat je bij de afwezigheid van ziekte je ook ongezond kan voelen (ZonMw, 2014).

Eenzaamheid is een groeiend probleem in de Nederlandse samenleving en door zijn subjectiviteit soms moeilijk te identificeren (van Beuningen & de Witt, 2016). Eenzaamheid is dan ook wel het subjectief ervaren van een onplezierig of ontoelaatbaar gemis van bepaalde relaties (Loeff-Van Veen, 2017, p. 320; van Doorn, 2006). Volgens het CBS (2020a) voelen bijna een op de tien ouderen van 75 jaar of ouder zich eenzaam en sinds de start van de COVID-19 periode in maart is dit verergerd (van Tilburg, Steinmetz, Stolte, van der Roest, & de Vries, 2020). Veel van de nu thuiswonende ouderen zijn de zogeheten kwetsbare ouderen, 'kwetsbaarheid wordt vaak omschreven als een vermindering in functies op verschillende domeinen, zoals op fysiek, psychologisch, cognitief en sociaal domein' (Bleijenberg, 2017, pp. 9). Volgens Blokstra et al. (2007) zal door de stijgende vergrijzing het aantal chronisch zieken stijgen wat betekent dat het aantal kwetsbare ouderen stijgt en zoals hierboven beschreven blijkt deze groep meer eenzaamheid te ervaren. Volgens recent onderzoek geeft juist die combinatie van kwetsbare ouderen die eenzaamheid ervaren een verhoogd risico op sterfte (Hoogendijk et al., 2020; Perissinotto, Stijacic Censer, & Covinsky, 2012).

Sinds de wet WMO zijn de gemeentes verplicht om deelname te bevorderen aan het maatschappelijke verkeer en het zelfstandig functioneren van mensen met een beperking of een chronisch psychisch probleem en van mensen met een psychosociaal probleem te bevorderen (de Maat & van Xanten, 2003). Sinds 2019 is de Gemeente Utrecht (2019) dan ook gestart met buurtpacten. Buurtpacten zijn overeenkomsten waarin bewoners en organisaties afspraken maken om sociale problemen in de buurt op te lossen. Deze manier van denken stemt in met het cultureel buurthuis Het Wilde Westen (HWW). Toch is er nog veel eenzaamheid desondanks dat het momenteel een *hot topic* is waarover veel wordt gesproken. Volgens Agren (2017) komt dit omdat de media thema's zoals eenzaamheid gebruikt om de noodzaak tot politieke verandering te stimuleren en minder op de vermindering van eenzaamheid.

Het Wilde Westen is een cultureel buurthuis in de wijken Oog in Al, Lombok en Nieuw Engeland waarin HWW een bijdrage levert aan het cultureel welzijn van de wijk. HWW heeft dan ook als doel 'het wijkgericht ontwikkelen, initiëren en organiseren van een aanbod van activiteiten en faciliteiten op het gebied van kunst en cultuur' (Het Wilde Westen, z.d.). HWW wil graag weten hoe de gezondheid in de wijk versterkt kan worden en hoe de samenwerking tussen buurtbewoners, professionals en organisaties versterkt kunnen worden.

HWW loopt namelijk aan tegen het gebrek aan communicatie en het spreken van een zogeheten andere taal. Zorg- en kunstprofessionals hebben andere belangen, doelen en er gelden andere regels wat communicatie en samenwerking belemmerd, de zogeheten andere taal. Projecten in samenwerking met andere zorgprofessionals komen dan niet of moeilijk van de grond. Dit onderzoek gaat in op het verband tussen kunst- en culturele bijeenkomsten en de gezondheidszorg om aan te tonen wat de relevantie is van HWW voor de gezondheid in de wijk zodat andere professionals het belang gaan in zien van een cultureel buurthuis zoals HWW.

HWW is altijd bezig met kunst & cultuur in de wijk. Kunst is een uiting van het doen en laten van een individu. Cultuur is alles wat mensen denken, voelen en maken in een bepaald gebied. Beide begrippen zijn tijdsgebonden en verbonden aan bepaalde gebieden en de begrippen zouden beide voor iedereen iets anders betekenen (Curriculum, 2019). Vanuit HWW wordt kunst & cultuur gezien vanuit alle perspectieven van dans, muziek, theater tot creative coding.

In de wijk West waar HWW actief is, zijn een op de zeven ouderen eenzaam. Dit zorgt ervoor dat de wijk west bij de top drie hoort van ernstige eenzaamheid onder ouderen (65+) (Gemeente Utrecht, 2020). De tekst hierboven concludeert dat eenzaamheid in Nederland en in de Utrechtse wijk west een groot probleem waarbij preventie een belangrijke rol hoort te spelen.

Relevantie

De laatste jaren zijn er in de gezondheidszorg al veel gevallen geweest van ouderen die eenzaam zijn, die niet goed voor zichzelf zorgen, zich verwaarlozen en geen sociaal netwerk hebben die hen kan ondersteunen. Dit levert schrijnende gevallen op die een duidelijke impact hebben op de gezondheid van ouderen. Eenzaamheid kan volgens het rapport van de Maat en van Xanten (2003) tot gevolg hebben dat ouderen destructieve levensstijlen gewoontes krijgen, sociaal geïsoleerd raken, slaapproblemen krijgen, stress ervaren en dit alles kan een negatief effect hebben op de metabolische, zenuw- en hormonale huishouding.

Eenzaamheid zorgt dus voor meer gezondheidsklachten en dit zorgt ook voor meer aanmeldingen op de spoedeisende hulp (SEH) door ouderen, deze grotere zorgconsumptie zorgt dus voor hogere kosten voor de gezondheidszorg (Taube, Kristensson, Sandberg, Midlöv, & Jakobsson, 2014). Preventie van eenzaamheid is dus erg belangrijk voor een stad en de staat om de inwoners gezond te houden en de zorgkosten laag.

Volgens van Campen, Rosenboom, & van Grunsven (2017) mist het empirisch bewijs dat kunst & culturele interventies echt werken. De evidence base is niet sterk genoeg om zulke conclusie te trekken waardoor extra onderzoek en bewijslast is gewenst om de evidence te vinden om kunst- en culturele interventies op de kaart te zetten.

Als verpleegkundige neem jij de rol aan van gezondheidsbevorderaar en speelt preventie een belangrijke rol. Het is belangrijk voor de verpleegkundige beroepspraktijk om eenzaamheid tegen te gaan vanwege de slechte effecten op de positieve gezondheid van een individu zoals hierboven benoemd.

Doel- & vraagstelling

Eenzaamheid is nog steeds een groot gezondheidsprobleem in de wijk west. Deze eenzaamheid legt een grote druk op de positieve gezondheid van de wijk en op de gezondheidszorg. Met dit onderzoek wordt er gekeken naar de effecten van eenzaamheid en kunst & cultuur en hoe dit als preventie in gezet kan worden om de incidentie van eenzaamheid in de wijk west te kunnen terugdringen.

Voor de gemeente en een cultureel buurthuis zoals HWW die samen met de gemeente werkt aan een gezonde wijk is het belangrijk om in te spelen op de veranderingen in de samenleving en mee te doen aan de bestrijding van eenzaamheid (Loeff-Van Veen, 2017, pp. 325–327). Op basis van de probleemstelling, de relevantie en doelstelling is de volgende vraag geformuleerd:

Op welke wijze hebben ouderen baat bij aanwezig zijn en participeren in kunst- en culturele bijeenkomsten van Het Wilde Westen om eenzaamheid te voorkomen en hoe kunnen deze ouderen bereikt worden?

Methode

Onderzoeksopzet

Voor dit onderzoek is er gebruikt gemaakt van verschillende principes binnen het kwalitatieve onderzoekdomein. Participerend actieonderzoek speelt een grote rol in dit onderzoek met elementen het narratieve onderzoek.

Participerend actieonderzoek is erop gericht om vraagstukken uit de praktijk op te lossen in samenwerking met de deelnemers. De verhalen en observaties van deze deelnemers zijn de kern van data verzameling bij actieonderzoek (Migchelbrink, 2016). Bij dit onderzoek zullen er meerdere bijeenkomsten worden bijgewoond om zo samen met de participanten op te trekken en zo data te verzamelen.

In dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van verschillende vormen van kunst en culturele bijeenkomsten om de effecten van participanten te ervaren. Er worden hier zowel participerend als niet-participerende observaties uitgevoerd passend bij de gegeven bijeenkomsten, daarnaast doet de onderzoeker mee aan bijeenkomsten wanneer dit mogelijk is. Bij een narratieve benadering wordt het verhaal van de participant centraal gesteld. De participanten vertellen het verhaal, daarbij wordt er geobserveerd en reflecties toegepast bij de verschillende momenten van data verzameling om zo een compleet beeld te schetsen van de situatie (Meesters, Basten, & van Biene, 2010, p. 24).

Setting

Dit onderzoek speelt zich van 07-09-2020 tot en met 04-01-2021 voornamelijk af bij Het Wilde Westen, cultureel buurthuis van wijk west in Utrecht. Vanuit initiatieven van wijkbewoners en in samenwerking met organisaties zijn er allemaal activiteiten met kunst ontstaan. HWW organiseert en faciliteert cursussen, projecten, producties, concerten, voorstellingen, tentoonstellingen en evenementen. Juist deze samenwerking waarin andere mensen zelf worden gestimuleerd om wat te organiseren zorgt voor originele en creatieve ideeën waarbij grote mate van betrokkenheid een belangrijk rol speelt. Daarnaast wordt er voor de winning van data met verschillende mensen gesproken en bijeenkomsten bijgewoond van kunstenaars en organisaties die te maken hebben met ouderen.

Onderzoekspopulatie

Het onderzoek gaat in op ouderen van 65 jaar of ouder die wel of geen eenzaamheid ervaren of ervaren hebben en de kunstenaars en organisatie die een bijdrage leveren aan het thema eenzaamheid/zingeving/kwaliteit van leven bij ouderen.

Dataverzameling

Voor dit onderzoek wordt er gefocust op de ouderen van 65 jaar of ouder die eenzaamheid ervaren/ervaarde en de organisaties en kunstenaars die kunst en culturele bijeenkomsten organiseren voor ouderen. Er wordt voornamelijk gebruik gemaakt van het verzamelen van data door middel van open ongestructureerde interviews, participerende observaties en reflecties vanuit een bijgehouden logboek. Daarnaast worden er verschillende open interviews gehouden, meerdere kunst- en culturele bijeenkomsten bijgewoond, verschillende soorten data geraadpleegd zoals documentaires en wetenschappelijke literatuur (Kuiper & Verhoef, 2016, pp. 196–198).

Bij het verzamelen wordt rekening gehouden met methodische triangulatie en bronnentriangulatie. Methodische triangulatie is het gebruiken van verschillende dataverzamelingsmethodes zoals kwalitatieve en kwantitatieve methodes. Bij dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van interviews en observaties waardoor de resultaten meer valide en betrouwbaar worden. Bronnentriangulatie is het verzamelen van data van verschillende plekken op verschillende tijden tijdens de loop van het onderzoek (van Staa & Evers, 2010).

Data-analyse

Tijdens het onderzoek wordt er continue data verzameld en geanalyseerd. Tijdens het gehele onderzoek werd een logboek bijgehouden om data snel te noteren, de data werd later in Atlas.ti verwerkt om de data op een gestructureerde en systematische manier te kunnen ordenen en coderen. Alle interviews werden getranscribeerd en alle data werd gecodeerd door de fases open, axiaal en selectief coderen te doorlopen. Hierdoor werd op een systematische wijze de data verwerkt waardoor er meerdere thema's uit de data naar boven kwamen zodat de data beter geanalyseerd kon worden (van Staa & Evers, 2010).

De ingevoerde data werden eerst gefragmenteerd en daaraan werden open codes gegeven aan de gefragmenteerde data. Bij het axiaal coderen werden de open codes bestudeerd, aangepast, verwijderd of er werden nieuwe codes toegevoegd zodat er een duidelijke codering ontstond (bijlage 5.3). Tijdens het axiaal coderen werd er geprobeerd om verbanden te leggen en codes door middel van kleuren te verdelen en hierdoor meer inzicht te creëren (bijlage 5.2). Thematisch analyseren is dan ook een continu proces dat zich afwisselt (Verhoeven, 2020).

Er zijn vanuit de vraagstelling en analyse twee hoofdthema's ontstaan namelijk: *Baat bijeenkomsten* en *ouderen bereiken* en doormiddel van inductieve analyse zijn de volgende sub-thema's ontstaan: *Effecten op de participanten, interactie, eigenaarschap* en *weerstand*. Daarna heb ik doormiddel van deductieve analyse gekeken in de literatuur naar veel voorkomende thema's, dit waren thema's als: Zingeving, participatie, interactie, afleiding, zelfvertrouwen en eigenaarschap. De thema's kwamen overheen of in essentie overheen waardoor de inductieve thema's als leidend worden gebruikt (Benders, 2020).

Ethische overweging

Informed consent & data in kader van privacy

Alle participanten krijgen uitleg over het onderzoek en voor de opnames van interviews door middel van audio een informatiebrief en toestemmingsformulier gegeven voor schriftelijke toestemming. Alle data werden geanonimiseerd verwerkt in het onderzoek zodat participanten niet te herleiden zijn.

Toetsing MES/METC & Belangenverstremgeling

Dit onderzoek valt volgens het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2020) niet onder het wet medisch-wetenschappelijk onderzoek met mensen (WMO) en hoeft dus geen MES/METC toetsing te ondergaan. Daarnaast is er bij dit onderzoek geen sprake van belangenverstremgeling, ik als onderzoeker heb geen andere functies, financiële belangen bij de uitkomst of relaties die baat hebben bij een bepaalde uitkomst van dit onderzoek.

Resultaten

Baat bijeenkomsten

Effecten op de participanten

“Kunst geeft me vrijheid, ik kan zeggen wat ik wil zonder dat iemand me die mening kan afpakken” (A4). Hier wordt al duidelijk de invloed van kunst geschetst bij een participant en de voldoening die uit de bijeenkomst wordt gehaald. Tijdens meerdere bijeenkomsten is geobserveerd wat de participanten hun reactie was op de verschillende bijeenkomsten. Bij de bijeenkomsten werd gezien dat veel participanten geconcentreerd bezig waren en zich lieten opgaan in de bijeenkomst (A7) en mensen leken het naar hun zin te hebben door het zien van een glimlach en het horen van gelach.

Hieronder vier uitspraken van participanten over effecten van de bijeenkomsten:

- “Zó ik ben weer voor een week opgeladen” (A3).
- “Ik heb hier een hele dag vermoeidheid en stijfheid voor over” (A7).
- “Nou met al dat vervelends in de wereld dacht ik, ik ga even lekker naar textiel ochtend en dat slechte nieuws lekker vergeten” (A10).

Je merkt goed de component van zingeving en voldoening terug bij de participanten, een cursusleidster vertelde namelijk: “Bepaalde participanten uit de groep zijn eenzaam en ik merk gewoon hoeveel kracht ze uit deze lessen halen” (A7). Er werd geobserveerd dat participanten langer aanwezig waren bij bijeenkomsten om langer bezig te zijn met dansen, knutselen of het bestuderen van kunst (A4).

Projectleider kunst & cultuur vertelde het volgende: “Ik denk altijd kunst en cultuur is in ieder zijn leven nodig” (C2) en “Ik denk inderdaad dat kunst en cultuur in de breedste zin [iets] kan toevoegen dat het gewoon enigszins een beetje invulling geeft ... wat dan ook” (C2). Hierop sluit de opmerking van een participant op aan: “Het was een hele mooie voorstelling, ik kon er nog dagen van genieten” (A5). Hier wordt laten zien dat het effecten langer aanhoudt dan alleen de fysieke cursustijd.

Bij het MiMiC project, project gericht op de kwaliteit van leven en zorg te verbeteren door middel van livemuziek aan het bed van de patiënt, is het volgende geobserveerd: “Mensen krijgen zachtere uitdrukking op hun gezicht en lijken de ontspannen, de patiënten gaan op in de muziek. ... Patiënten gaven aan dat het een opgelucht gevoel kan geven om emotioneel te worden van de muziek” (D4).

DansPark is een bijeenkomst met danslessen voor mensen met een chronische bewegingsbeperking door o.a. Parkinson, MS of reuma. Bij DansPark werd gezien dat tijdens het dansen tremoren afnamen en dat het gelaat van de participanten ontspanden (A6). Bij het Rosa Spierhuis (verzorgingstehuis voor kunstenaars) werd gezien dat mensen juist tijdens ziekte een doel vinden om nog wat te maken van het leven (B1) en die mentaliteit zie je ook erg terug bij DansPark. Een van de participanten vertelde: “Dit is veel fijner want bij de fysiotherapie ben ik een patiënt en hier voel ik mij dat niet” (A6). Volgens een danstherapeut helpt dans bij de expressie en verwerking van gevoelens “voor mensen die het fijn vinden om te bewegen kunnen hier goed hun gevoel uiten” (D3).

Er werd bij alle bijeenkomsten een stimulatie gezien van de eigen creativiteit en vrijheid wat een positief effect gaf op het welbevinden van de participant wat mooi wordt laten zien in de volgende observatie: “Mw. maakt veel fouten vergeleken met wat de docent voor doet maar hierop wordt juist geanticipeerd. De docent geeft een positieve feedback terug en gaat meedoen met de beweging ‘wat een mooie beweging!’ Je ziet een glimlach bij de participant verschijnen en ze voelt zich hierdoor betrokken” (A8).

Interactie

De bijeenkomsten lijken ook een sterk sociaal component te hebben. Participanten spraken vaak over gezelligheid en vrijheid binnen HWW zoals de uitspraak: “Ik ben hier komen wonen en ben helemaal alleen en bij Het Wilde Westen kan je altijd binnen lopen” (A4) bevestigd. Participanten vertelde bij het atelier dat ze niet per se kwam voor het knutselen maar voor de gezelligheid van de bijeenkomst (A10). Er werd geobserveerd dat de interactie ook een effect had buiten de groep, daar werd het volgende over gezegd: “Je zag hier dat er gesprekken ontstonden waarin de vrouwen verhalen met elkaar deelde en elkaar verder hielpen omdat ze in hetzelfde schuitje zitten. Je zag hier vriendschappen ontstaan” (A7).

De sociale cohesie in de verschillende groepen is ook goed te zien. Participanten bezoeken en letten op elkaar ook buiten de groep: “Tijdje was er een persoon die wat labiel was en participanten fietste dan langs zijn huis om te kijken of de gordijnen open waren” (A3). Bij de bijeenkomst danstraining werd aan het einde gevraagd of iedereen een kaart kon tekenen voor een van de dames uit de groep die kampte met een slechte gezondheid (A9).

De projectleider kunst & cultuur vertelde over de verbindende functie die kunst lijkt te hebben: “We hadden ook mensen tussen zitten die daar gewoon kwamen kletsen of kwamen kijken wat de andere ging doen. We hadden een dame die was verlamd tot aan de nek en die ging gewoon ergens bij iemand zitten en meekijken wat de ander deed” (C2) en “Het enige wat deze mensen met elkaar gemeen hadden was dat ze samen in een gebouw woonde en dat de mensen in het atelier ook van kunst hielden en dat was een hele verbindende factor” (C2).

Bij de bijeenkomsten zag je ook goed de interactie terug tussen de participant. Bij de bijeenkomst VTS werd de groep uitgenodigd om zelf na te denken en naar elkaar te luisteren waardoor de kennis van andere juist interesse wekte (A4). Eigenaarschap speelt hier een belangrijke rol en wordt dieper op in gegaan bij de volgende paragraaf.

Eigenaarschap

Bij HWW wordt vaak gezegd “We bedenken niets voor ouderen, we ontwikkelen dat samen” (A1) en deze filosofie zag ik het eerste terug tijdens het cultureel café waarover ik de volgende observatie schreef: “De interactie is erg belangrijk in de groep en dit zorgt ervoor dat de groep met lichte sturing zelf gedraaid wordt” (A4). Er wordt hierin gegaan over het eigenaarschap in de groep en de juist kleine rol van de cursusleider “dat zorgt ervoor dat je betrokken raakt” (A1).

Projectleider kunst & cultuur gaf aan dat in de zorg weinig autonomie is maar juist de functie van kunst en cultuur is juist dat je zelf de eigenaar bent over het proces (C1). “Je mag alles doen, de vrijheid en autonomie is erg belangrijk” (D2)

Bij het symposium mind THEARTS werd er gesproken over culturele initiatieven in de geestelijke gezondheidszorg. Bij het symposium werd een mooi voorbeeld gegeven over het belang van eigenaarschap: “Je zag dat wanneer er dingen werden georganiseerd zoals een toneelstuk dat gevangenen niet wilde meewerken. De verplichtingen die dit met zich meebrengen zijn een belangrijke factor waarom dit niet werkt” (D2).

Weerstand

Er zijn ook redenen waarom ouderen niet willen of kunnen deelnemen aan de bijeenkomsten bij HWW. Uit een interview met een participant kwam het volgende naar voren: “Ja, Wat is er nou goed dan om gezellig met een groep met elkaar te zitten zoals hier met koffie erbij en ga schilderen, sommige mensen hebben dat nog nooit van hun leven gedaan. Wat is daar nou goed aan? En daar heb ik geen verklaring voor gelezen” (C1). Daarnaast liet deze participant juist ook weer blijken hoeveel hij bezig is met kunst hierover werd de volgende observatie gedaan: “Er is een constante ambivalentie met wat dhr. onder kunst vindt vallen en wat niet. Alles bij hem zelf noemt hij geen kunst maar bij andere noemt hij dit wel kunst” (C1).

Bij het cultureel kwam in gesprek naar voren dat de cursussen vaak prijzig worden gevonden bij HWW en juist fijn dat het cultureel café gratis en laagdrempelig is (A5).

De projectleider kunst & cultuur vertelde over de grootste belemmering die hij tegenkomt tijdens zijn werkzaamheden: “Het gevoel van weggaan voelt al heel intensief. Maar andere bewoners gingen dan wel weer mee als er iets in de woonkamer was, dus het idee van weg gaan is de grootste weerstand” (C2). Dit schetst het probleem dat ouderen soms moeite hebben om zich fysiek te verplaatsen omdat ze niet altijd de kracht meer hebben of de noodzaak zien (Bakker, Habes, Quist, van der Sande, & van de Vrie, 2016, pp. 114-117).

De grootste invloed van de afgelopen dagen die sterk belemmerend zijn geweest is de COVID-19 pandemie. Veel ouderen gingen na de bijeenkomsten gingen ergens nog wat drinken of eten en samen kletsen maar dat is door de pandemie helemaal anders geworden. De meeste zijn dankbaar dat HWW weer open is maar veel ouderen durven ook nog niet te komen. Hieronder een aantal bijhorende uitspraken:

- “Het is jammer wat voor invloed corona heeft ook bij Het Wilde Westen. Vaak werd er na het dansen beneden nog een kop koffiededronken met zijn allen en dat maakte het heel gezellig” (A7; participant).
- “Jammer genoeg kan niet iedereen hier door corona steeds live aanwezig zijn en dat is echt heel jammer” (A7; cursusleidster DansPark).
- “Alleen belemmert corona de situatie nu en is het lastig om met mensen samen te komen” (A8; participant)
- “We willen niet het risico lopen dat we de artiesten besmetten” (C2; projectleider kunst & cultuur)

Illustratie 1: Code Cloud

Ouderen bereiken

De medewerkers van HWW geven vaak aan dat HWW door en voor bewoners uit de wijk west is. De medewerkers spreken zelf buurtbewoners uit de buurt aan op straat of in de supermarkt om deze mensen uit te nodigen om langs te komen bij HWW (A1). Tijdens het cultureel café werd er gevraagd wat de reden was van participatie bij HWW en specifiek het cultureel café. Hierover werd het volgende gezegd: “Er was een soort koffie club in de wijk waar paar mensen bij elkaar kwamen. Daar was iemand wel is bij het cultureel café geweest en die vertelde ervoor en toen ben ik hier beland.” (A5). Veel mensen stemde in en vertelde ook via via te horen over HWW en dan vaak in combinatie met een flyer van HWW of de Nextdoor app. Daarnaast vertelde een participant: “De laagdrempeligheid en het feit dat het gratis is sprak mij erg aan en zorgt ervoor dat je ook makkelijk een keer komt kijken bij het cultureel café.” (A5).

In correspondentie met het leernetwerk wijkzorg (D1) kwam naar voren dat het nuttig zou zijn om gebruik te maken van partnerorganisatie NUZO: “Het NUZO heeft een grote achterban van ouderen” daarnaast was het verstandig om vrijwilligersorganisaties, thuiszorg- en wijkteams uit de Regio te betrekken bij HWW, deze organisaties hebben vaak een groot bereik en staan in contact met de doelgroep. Daarnaast vertelde het leernetwerk: “Promoot het initiatief op locaties waar ouderen graag komen [musea, bibliotheken, ouderenuurtje supermarkt]”.

Bij een van de bijeenkomsten van het cultureel café (A5) werd er gesproken over het lief en leed van de afgelopen maanden en er kwamen al snel opmerkingen als “Wat moet ik nou doen? ... naar iemand toe lopen met: u bent eenzaam dus ik kom hier om u te helpen. Alsof ik mij dan beter over mezelf moet voelen dat IK iemand ga helpen”. Hier wordt al duidelijk het stigma rond eenzaamheid geschetst. De labels die worden gegeven aan ouderen lijken een negatief effect te weken. Een van de participanten zei het volgende over het bereiken van mensen waar vanuit de groep veel bevestigende woorden kwamen: “Je kan beter aanbieden aan iemand om wat samen te doen zonder het gevoel te geven dat je het doet omdat je denkt dat het moet, vermijd de labels”.

Bij meerdere bijeenkomsten en gesprekken kwam naar voren dat de woorden ouderen en eenzaamheid veel weerstand teweegbrachten (A1, A3, A5, D1). Veel mensen voelde zich niet bij deze groepen horen en leken hierdoor juist niet mee te willen werken. Een van de participanten vertelde het volgende: “Je moet niet iemand benaderen met termen als eenzaamheid, dat soort woorden sluiten juist af en zijn confronterend.” (A5) Waarop later iemand anders de krachtige woorden “Eenzaam zijn? Dat bepaal ik zelf wel!” (A5) zei.

Uit een interview met een projectleider Kunst & Cultuur in de ouderenzorg (C2) kwam naar voren dat in veel gevallen diversiteit een belangrijk aspect is om mee te nemen in je besluitvoering. Bij dit interview werd het volgende gezegd: “Je moet altijd goed onthouden dat een organisatie zoals een verzorgingshuis letterlijk iedereen uit de beschaving betreft” (C2). Deze diversiteit is ook terug te vinden bij de bijeenkomsten bij HWW. Veel soorten meningen en humor bij elkaar wat kan botsen maar participanten blijven deelnemen aan de kunst & culturele bijeenkomsten (A3).

Discussie & Conclusie

Op welke wijze hebben ouderen baat bij aanwezig zijn en participeren in kunst- en culturele bijeenkomsten van Het Wilde Westen om eenzaamheid te voorkomen en hoe kunnen deze ouderen bereikt worden?

Dit onderzoek toont aan dat ouderen wel degelijk baat hebben bij het deelnemen aan bijeenkomsten om eenzaamheid te voorkomen. De bijeenkomsten lijken, desondanks enige weerstand, een positief effect te hebben op de verbetering van sociale contacten, zingeving en de fysieke gezondheid wat bedraagt tot een verbetering aan de positieve gezondheid. Dit draagt zoals te zien in de resultaten bij aan een goede basis ter preventie van eenzaamheid onder ouderen.

Daarnaast heeft de studie aangetoond dat bij het bereiken van ouderen aandacht moeten worden gegeven aan de diversiteit en het stigma rondom eenzaamheid bij ouderen.

Bij dit onderzoek is data verzameld uit verschillende bronnen zoals participanten, medewerkers en andere kunst- en zorgprofessionals. De participanten waren een groep van 65 jaar of ouder uit verschillende soorten achtergronden die vrijwillig of na verwijzing van de huisarts bij HWW zijn gekomen. Deze participanten zijn niet door de onderzoeker uitgekozen en de interviews zijn op aanraden van het personeel van HWW.

Er is gebruikt gemaakt van ongestructureerde observaties en interviews. Dit zorgde ervoor dat er open gesprekken ontstonden over de betekenis van kunst om tot rijkere data te komen. De interviews en observaties zijn gehouden in HWW om contact te houden met de plek zodat het vertrouwd was voor de participanten en veilig voelde in verband met de pandemie.

Er is bij dit onderzoek triangulatie toegepast zoals eerder beschreven waardoor de validiteit en betrouwbaarheid toenemen (van Staa & Evers, 2010), daarnaast hebben medestudenten mijn analyse nagekeken en bijeenkomsten na besproken. De data zijn geanalyseerd via het veel gebruikte programma Atlas.ti waardoor alle data overzichtelijk en gestructureerd bekeken konden worden (Verhoeven, 2020).

De corona-pandemie was een belemmering voor het verzamelen van data, bepaalde kwetsbare ouderen bleven weg en veel bezoeken moesten op afspraak om de veiligheid te kunnen waarborgen. Daarnaast is er een periode geweest van twee weken waarin alle culturele buurthuizen dicht moesten en er geen data verzameling onder participanten mogelijk was.

Belangrijke implicatie van dit onderzoek is de meerwaarde die kunst en cultuur lijkt te hebben op de positieve gezondheid van ouderen. Voor de verpleegkundige beroepspraktijk is het belangrijk rekening te houden met kunst & cultuur tijdens de zorg. Kunst & cultuur kan zoals het onderzoek laat zien een positief effect hebben op de gemoedstoestand van een patiënt en blijkt dus een goede interventie te zijn om verder toe te passen en te onderzoeken. Het is dus belangrijk dat er tijdens de verpleegkundige beroepspraktijk aandacht komt voor het signaleren van eenzaamheid en weet hoe er doorverwezen kan worden naar kunst & culturele instellingen/interventies. Meer onderzoek zoals van Campen et al. (2017) ook al beschreef is noodzakelijk om de externe validiteit te vergroten en kunst & gezondheidszorg op de kaart te zetten.

Literatuurlijst

- Agren, A. (2017). What are we talking about? Constructions of loneliness among older people in the Swedish news-press. *Journal of Aging Studies*, 41, 18–27.
<https://doi.org/10.1016/j.jaging.2017.03.002>
- Bakker, T., Habes, V., Quist, G., van der Sande, J., & van de Vrie, W. (2016). *Klinisch redeneren bij ouderen*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Beerepoot, C., & van der Horst, H. (2016). *112 vragen over de zorgverzekeringswet*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Benders, L. (2020). *In 4 stappen inductief en deductief redeneren*. Geraadpleegd op 29 november 2020, van <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/deductief-redeneren-inductief-onderzoek/>
- Bleijenberg, N. (2017). *Toolkit kwetsbare ouderen*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Blokstra, A., Baan, C. A., Boshuizen, H. C., Feenstra, T. L., Hoogenveen, R. T., Picavet, H. S. J., ... Wijga, A. H. (2007). *Vergrijzing en toekomstige ziektelast*. (W. M. M. Verschuren, Red.). Geraadpleegd van <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/260401004.pdf>
- CBS. (2020a, 27 maart). *Bijna 1 op de 10 Nederlanders voelde zich sterk eenzaam in 2019*. Geraadpleegd op 16 september 2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/13/bijna-1-op-de-10-nederlanders-voelde-zich-sterk-eeenzaam-in-2019>
- CBS. (2020b, 11 juni). *Zorguitgaven stegen in 2019 met 5,2 procent*. Geraadpleegd op 17 september 2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/24/zorguitgaven-stegen-in-2019-met-5-2-procent>
- Curriculum.nu. (2019). *Kunst & Cultuur*. Geraadpleegd van <https://www.curriculum.nu/download/voorstellen-kunst-cultuur/>
- de Maat, J. W., & van Xanten, H. (2003). *Sleutels voor de lokale aanpak van eenzaamheid*. Onkenhout. Geraadpleegd van https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Sleutels_lokale_aanpak_eeenzaamheid%20%5BMOV-489931-0.2%5D.pdf
- Gemeente Utrecht. (2019). *De weg naar het Buurtpact*. Geraadpleegd van <https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/zorg-en-onderwijs/samenleven-welzijn/2019-03-De-weg-naar-het-Buurtpact.pdf>
- Gemeente Utrecht. (2020). *Wijkgezondheidsprofiel West*. Geraadpleegd van https://www.volksgezondheidsmonitor.nl/upload/open_data/832_Data_wijkgezondheidsprofielen_2020_voor_factsheet_West.pdf
- Het Wilde Westen. (z.d.). *Over Het Wilde Westen*. Geraadpleegd op 23 september 2020, van <https://www.hetwildewesten.nl/hww/over-het-wilde-westen>
- Hoogendijk, E. O., Smit, A. P., Dam, C., Schuster, N. A., Breij, S., Holwerda, T. J., ... Andrew, M. K. (2020). Frailty Combined with Loneliness or Social Isolation: An Elevated Risk for Mortality in Later Life. *Journal of the American Geriatrics Society*, 1–7. <https://doi.org/10.1111/jgs.16716>
- Huber, M., Knottnerus, J. A., Green, L., Horst, H., Jadad, A. R., Kromhout, D., ... Smid, H. (2011). How should we define health? *BMJ*, 343, 4163. <https://doi.org/10.1136/bmj.d4163>
- Kuiper, C., & Verhoef, J. (2016). *Evidence-based practice voor verpleegkundigen (4de editie)*. Den Haag, Nederland: Boom Lemma.
- Loeff-Van Veen, R. S. (2017). Geriatrie. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
<https://doi.org/10.1007/978-90-368-1660-1>
- Meesters, J., Basten, F., & van Biene, M. (2010). Vraaggericht werken door narratief onderzoek. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 19(3), 21–37.
<https://doi.org/10.18352/jsi.221>
- Migchelbrink, F. G. H. M. (2016). *De kern van participatief actieonderzoek*. Amsterdam, Nederland: SWP.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2020, 3 juli). *Toetsing door de CCMO*. Geraadpleegd op 29 september 2020, van <https://www.ccmo.nl/onderzoekers/primaire->

[indiening-bij-de-toetsingscommissie/toetsingscommissie-erkende-metc-of-ccmo/toetsing-door-de-ccmo](#)

- Perissinotto, C. M., Stijacic Cenzer, I., & Covinsky, K. E. (2012). Loneliness in Older Persons. *Archives of Internal Medicine*, 172(14), 1078–1083. <https://doi.org/10.1001/archinternmed.2012.1993>
- Taube, E., Kristensson, J., Sandberg, M., Midlöv, P., & Jakobsson, U. (2014). Loneliness and health care consumption among older people. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 29(3), 435–443. <https://doi.org/10.1111/scs.12147>
- University of Groningen. (2020). *Informatievaardigheden: Zoekmethoden*. Geraadpleegd op 21 november 2020, van <https://libguides.rug.nl/c.php?g=531668&p=3637472>
- van Beuningen, J., & de Witt, S. (2016). *Eenzaamheid in Nederland*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/-/media/pdf/2016/38/eenzaamheid-in-nederland.pdf>
- van Campen, C., Rosenboom, W., & van Grunsven, S. (2017). *Kunst en positieve gezondheid*. Geraadpleegd van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Kunst-en-positieve-gezondheid%20%5BMOV-13347380-1.0%5D.pdf>
- van de Berg, P., van den Broek, H., Bukkems, G., van Leeuwen, S., Snoei, J., Seijger-Ackerstaff, H., & de Jong, L. (2017). *Langer zelfstandig thuis wonen met ernstige beperkingen*. Geraadpleegd van https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/7.extern/Rekenkamer/20171128_Rekenkamerrapport_Langer_Zelfstandig_Thuis_Wonen_DEF.pdf
- van Doorn, L. (2006). *Signaleringsnetwerken voor sociaal geïsoleerde ouderen*. Geraadpleegd van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Handreiking%20signaleringsnetwerken%20%5BMOV-299662-0.2%5D.pdf>
- van Heijst, P. (2019). Arts-Based Research voor het sociaal domein. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 28(3), 11. <https://doi.org/10.18352/jsi.605>
- van Staa, A. L., & Evers, J. C. (2010). ‘Thick analysis’: strategie om de kwaliteit van kwalitatieve data-analyse te verhogen. *WALON. Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek in Nederland*, 43(1), 5–12. Geraadpleegd van <http://hdl.handle.net/1765/23133>
- van Tilburg, T.G., Steinmetz, S., Stolte, E., van der Roest, H., & de Vries, D.H. (2020). Loneliness and Mental Health During the COVID-19 Pandemic: A Study Among Dutch Older Adults. *The Journals of Gerontology: Series B*, 1–7. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa111>
- Verhoeven, N. (2020). *Thematische Analyse*. Den Haag, Nederland: Boom Lemma.
- ZonMw. (2014). *Positieve gezondheid: ‘focus op de kracht en eigen regie van mensen’*. Geraadpleegd van https://www.zonmw.nl/fileadmin/documenten/Begip_Gezondheid/Factsheet_Positieve_gezondheid.pdf

Bijlagen

Bijlage 1: Literatuurstrategie

Hieronder bevinden zich verschillende tabellen die inzicht geven in het verkrijgen van wetenschappelijke literatuur. Bij het zoeken is gebruikt gemaakt van databanken waarin ik meerdere zoektermen heb ingevuld en de filters per search heb aangepast binnen in de in- en exclusiecriteria om zo'n een duidelijke aantal hits te krijgen met bruikbare artikelen. Daarnaast is er gebruik gemaakt van de sneeuwbal-methode (University of Groningen, 2020) om uit andere literatuur nieuwe bronnen te vinden, dit is ook benoemt in de zoekstrategie.

In- en exclusie criterium

Inclusie criterium	Exclusie criterium
Gepubliceerd in de laatste 10 jaar	Ouder dan 10 jaar
Engels	Overige talen
Nederlands	Kinderen
Volwassenen 19+	
Volwassenen 65+	
Samenvatting beschikbaar	

Overzicht gebruikte boeken

<i>Titel boek</i>	<i>Reden inclusie</i>
<i>112 vragen over de zorgverzekeringswet</i>	Dit boek bespreekt de verschillende wetten in de zorg en is uitgegeven door Springer voor huisartsen. Boek geeft verduidelijking na de wettelijke veranderingen in het Nederlands zorgstelsel na 2015.
<i>Toolkit kwetsbare ouderen</i>	De toolkit van Nienke Bleijenberg is gemaakt ter ondersteuning van het proces en afnemen van comprehensive geriatric assessments en is daarom erg bruikbaar rond het thema eenzaamheid.
<i>Evidence-based practice voor verpleegkundigen</i>	Boek uit de verplichte literatuur van de opleiding. Boek legt de principes van EBP uit en is daarom duidelijk om inzicht te geven in de methode.
<i>De kern van participatief actieonderzoek</i>	Boek dat duidelijk de kern van participatieve actieonderzoek beschrijft en wordt gebruikt bij verschillende soorten HBO- en universitaire studies in Nederland. Aangeraden door docent en opdrachtgever.
<i>Thematische Analyse</i>	Het boek thematische analyse van Nel Verhoeven beschrijft duidelijk stapsgewijs hoe je kwalitatieve data kan analyseren en betreft daar Atlas.ti bij.
<i>Klinisch redeneren bij ouderen</i>	Boek uit de verplichte literatuur van de opleiding. Boek vertelt duidelijk de geriatrische problematiek dat kan spelen en uitleg over het verouderingsproces wat toelichting geeft bij de gevonden data.

Zoekstrategie wetenschappelijke artikelen

Search #	Search	Databank	Date	Filters	Hits	Gekozen artikelen
#1	Elderly AND loneliness AND health	PubMed	15-09-2020	Abstract, published in the last 5 years, English, Adult: 19+ years	982	Geen gekozen
#2	(#1) AND (living alone)	PubMed	15-09-2020	Abstract, published in the last year, English, Adult: 19+ years	25	Geen gekozen
#3	Elderly AND loneliness AND health AND Netherlands	PubMed	16-09-2020	Abstract, published in the last year, English	25	Twee relevant artikelen gevonden op de eerste twee pagina's: 1ste hit: Loneliness and Mental Health During the COVID-19 Pandemic: A Study Among Dutch Older Adults. (2020) 19de hit: Frailty Combined with Loneliness or Social Isolation: An Elevated Risk for Mortality in Later Life (2020)
#4	Elderly Elderly AND loneliness AND health	PubMed	16-09-2020	Abstract, published in the last 10 years, English, Adult: 19+ years	1.527	Geen gekozen
#5	(#4) AND consumption	PubMed	16-09-2020	Abstract, published in the last 10 years, English, Adult: 19+ years	111	Geen gekozen
#6	#5	PubMed	16-09-2020	Abstract, published from 2010-2015, English, Adult: 19+ years	37	Één artikel gevonden op de eerste pagina, 2de hit: Loneliness and health care consumption among older people. (2014)
#7	How should we define health? AND BMJ AND hubers	PubMed	19-09-2020	Published in the last 10 years, English	1	Directe bruikbare hit in PubMed.
#8	Artikel uit boek: <i>Geriatric</i>	-	03-10-2020	-	-	Uit boek: Loeff-Van Veen, R. S. (2017). Geriatric (2de editie). Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
#9	Meaning of art AND health AND loneliness	Pubmed	21-10-2020	Abstract, published in the last 5 years, English, Adult: 19+ years	1	Één directe hit, bruikbaar voor onderzoek.

Beoordeling wetenschappelijke artikelen

Loneliness and Mental Health During the COVID-19 Pandemic: A Study Among Dutch Older Adults. (2020)				
van Tilburg, T.G., Steinmetz, S., Stolte, E., van der Roest, H., & de Vries, D.H.				
Search #3				
Inleiding	Methode	Resultaten	Discussie	Conclusie
+	+	+	++	+
Wetenschappelijke kwaliteit (interne validiteit en betrouwbaarheid)		Onderzoek lijkt betrouwbaar en valide genoeg. Discussie heeft de zwakke punten behandeld waardoor je zelf duidelijk de resultaten kan bekijken.		
Klinische relevantie (toepasbaarheid)		Het zijn recente duidelijke resultaten die ook de vergelijking laten zien van data voor de pandemie en tijdens de pandemie en de toename dat werd gezien in eenzaamheid bij de ouderen vanaf 65 jaar.		
Generaliseerbaarheid/representativiteit (externe validiteit)		De resultaten laten iets zien over een groep van 1,876 65+'ers. Deze resultaten zijn over een kleine populatie van de 65+'ers maar de cijfers kan je over een grotere groep trekken. Er staat niet duidelijk wie deze oudere zijn en ze worden betaald voor de vragen.		

Frailty Combined with Loneliness or Social Isolation: An Elevated Risk for Mortality in Later Life (2020)				
Hoogendijk, E. O., Smit, A. P., Dam, C., Schuster, N. A., Breij, S., Holwerda, T. J., ... Andrew, M. K.				
Search #3				
Inleiding	Methode	Resultaten	Discussie	Conclusie
+	++	++	+	-
Wetenschappelijke kwaliteit (interne validiteit en betrouwbaarheid)		Resultaten lijken betrouwbaar en zijn vergeleken met eerdere resultaten uit eerdere onderzoeken van het Longitudinal Aging Study Amsterdam, deze organisatie is ook niet verbonden met commerciële bedrijven.		
Klinische relevantie (toepasbaarheid)		Getallen geven duidelijk weer wat de gevolgen zijn van eenzaamheid en een sociaal isolement op de gezondheid.		
Generaliseerbaarheid/representativiteit (externe validiteit)		De resultaten zijn duidelijk opgeschreven en gaan over een groep van 1,427 ouderen van 65 jaar of ouder. De ouderen zijn random gesproken, medisch getoetst en worden in de thuissituatie gesproken. Het zijn duidelijke resultaten die breder te trekken zijn over een grotere groep.		

How should we define health? (2011)				
Huber, M., Knottnerus, J. A., Green, L., Horst, H., Jadad, A. R., Kromhout, D., ... Smid, H.				
Search #7				
Inleiding	Methode	Resultaten	Discussie	Conclusie
++	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	+
Wetenschappelijke kwaliteit (interne validiteit en betrouwbaarheid)		-		
Klinische relevantie (toepasbaarheid)		Artikel geschreven door Huber en haar collega's om de definitie van gezondheid toe te lichten en de tekortkomingen van de WHO.		
Generaliseerbaarheid/representativiteit (externe validiteit)		-		

Loneliness and health care consumption among older people. (2014)				
Taube, E., Kristensson, J., Sandberg, M., Midlöv, P., & Jakobsson, U.				
Search #6				
Inleiding	Methode	Resultaten	Discussie	Conclusie
+	+	+	+	++
Wetenschappelijke kwaliteit (interne validiteit en betrouwbaarheid)		Inleiding is duidelijk en de methode sluit hierop aan. Data is verzameld d.m.v. gestructureerde interviews in de thuissituatie en op de juiste wijze geanalyseerd en meerdere valide meetinstrumenten gebruikt.		
Klinische relevantie (toepasbaarheid)		Deze gegevens geven een verduidelijking en laten zien wat eenzaamheid doet met de zorgkosten.		
Generaliseerbaarheid/representativiteit (externe validiteit)		In het onderzoek deden 153 mensen mee, deze participanten kwamen uit meerdere klinieken. De groep is klein waardoor de uitkomsten minder generaliseerbaar zijn, meer onderzoek zou de resultaten extra kunnen bekrachtigen		

Loneliness in older persons: a predictor of functional decline and death (2012)				
Perissinotto, C. M., Stijacic Cenzer, I., & Covinsky, K. E.				
Search #8				
Inleiding	Methode	Resultaten	Discussie	Conclusie
+	++	+	+/-	-
Wetenschappelijke kwaliteit (interne validiteit en betrouwbaarheid)		De methode is duidelijk beschreven. Dit onderzoek is een longitudinal cohortstudie met 1604 ouderen die om de twee jaar zes jaar lang gevolgd werden om de verschillen tussen eenzame ouderen en niet eenzame ouderen te vergelijken. Het is betrouwbaar, het heeft meerdere facetten toegelicht en bekeken in het onderzoek. De uitkomsten zijn valide.		
Klinische relevantie (toepasbaarheid)		De resultaten zijn toepasbaar in de praktijk, het benadrukt nog een keer de ernst van eenzaamheid.		
Generaliseerbaarheid/representativiteit (externe validiteit)		Nationale studie waarbij ouderen door het land werden gekozen waardoor je de cijfers over een grotere groep kan trekken.		

What are we talking about? Constructions of loneliness among older people in the Swedish news-press (2017).				
Agren, A.				
Search #9				
Inleiding	Methode	Resultaten	Discussie	Conclusie
++	++	+	+	+
Wetenschappelijke kwaliteit (interne validiteit en betrouwbaarheid)		Het is een duidelijk uitvoerbaar onderzoek door 1 onderzoeker. Om validiteit te vergroten zouden meerdere mensen met verstand van zaken de artikelen moeten beoordelen. Het geeft duidelijke antwoorden.		
Klinische relevantie (toepasbaarheid)		De resultaten zijn toepasbaar in meerdere gebieden, dit is een duidelijk uitgangspunt maar zou voor duidelijkheid moeten worden uitgevoerd in Nederland.		
Generaliseerbaarheid/representativiteit (externe validiteit)		In dit onderzoek werden 94 artikelen bestudeerd over het thema eenzaamheid en onderverdeeld, deze manier geeft een duidelijk beeld over Zweden en kan ook wat zeggen over Nederland.		

Bijlage 2: Thematische analyse

Bijlage 2.1: Codes activiteiten

	Categorie	Code activiteit	Datum	Toelichting		
A	Kunst- en culturele bijeenkomsten	A1: Meeting valpreventie	09-10-2020	Junior researcher van HU lectoraat kwam vertellen over de implementatie problemen en wilde vertellen wie zij waren en wat hun doelen zijn. Via het wilde westen wilde ze misschien gaan kijken hoe ze het beste ouderen konden bereiken.		
		A2: Cultureel café 1	02-10-2020	Bezoek aan het stadsklooster aan de Kanaalstraat met lezing van Casper Staal, oud-conservator.		
		A3: Cultureel café 2	16-10-2020	Deze bijeenkomst van het cultureel café werd een open gesprek gehouden over de invulling van het cultureel café in de corona tijd waarin veel mensen interessante inzichten gaven.		
		A4: Cultureel café 3	23-10-2020	Deze bijeenkomst werd er gekeken naar schilderijen door middel van de Visueel Thinking Strategies (VTS) waarin de groep samen ging kijken en praten over de kunst.		
		A5: Cultureel café 4	30-10-2020	Deze bijeenkomst werd er een open gesprek gestart over het lief & leed pakket waardoor er veel gesprekken ontstonden over het lief en voornamelijk leed van de afgelopen maanden.		
		A6: DansPark 1	12-10-2020	In de danslessen van DansPark werk je aan conditie, souplesse, kracht, houding en balans. De lessen zijn een combinatie van kennis en ervaring uit de moderne dans, klassiek ballet en fysiotherapie. De ervaring leert dat dansen in een groep drempelverlagend werkt om regelmatig te bewegen.		
		A7: DansPark 2	26-10-2020			
		A8: DansPark 3	02-11-2020			
				A9: Danstraining 50 plus	26-10-2020	Er wordt gewerkt aan een goede houding, kracht en souplesse. Alles is gebaseerd op dans, met gevarieerde oefeningen op verschillende soorten muziek en ruimte voor eigen inbreng. Ongemerkt komen alle spieren aan bod wat ten goede komt aan de algehele conditie.
				A10: Textiel Atelier	14-10-2020	Deze bijeenkomst werd ingevuld door drie participanten die deze week gingen vilten.
B	Documentaire / televisie	B1: Rosa Spier, huis vol kunstenaars	07-11-2020	Documentaire over het leven in het Rosa Spier Huis waarin bewoners aan het woord komen en de verbintenis met kunst laten zien.		

Gijs de Leeuw
KUNST & CULTUUR TEGEN EENZAAMHEID BIJ OUDEREN

		B2: Five days inside Rosa Spier Huis	07-11-2020	In het programma Five days inside gaat beau op bezoek bij het Rosa Spier huis waarin hij het bijzondere huis leert kennen met kunstenaars die nog vol bezig zijn met dingen creëren maar ook belicht hij mooi het verval bij mensen, die tegenwoordig sinds de hervorming van de gezondheidszorg duidelijk zichtbaar is in de verpleeghuizen.
C	Interviews	C1: Participant en psycholoog	13-11-2020	Open gesprek over de betekenis van kunst en het welbevinden (60min).
		C2: Projectleider Kunst & Cultuur	13-11-2020	Interview over het beroep als projectleider Kunst & Cultuur, de verschillende projecten en effecten op de participanten (45-60min).
D	Overig	D1: Hoe bereik je ouderen?	10-11-2020	Leernetwerk wijkzorg; bijeenkomst vier: eenzaamheid in de wijk. Daarnaast de projectleider gesproken over zijn ervaringen met het bereiken van ouderen in de wijk.
		D2: Symposium Mind THEARTS	23-11-2020	Kunst, wetenschap, zorg Langs deze drie lijnen organiseren Marileen La Haije, onderzoeker aan de Radboud Universiteit Nijmegen, Het Wilde Westen en Residenties in Utrecht een avond vol dialoog en reflectie aan de hand van lokale en internationale praktijkvoorbeelden die een nieuwe rol van kunst, kunstenaar en werkproces tonen.
		D3: Meeting Danstherapie	11-11-2020	Meeting waarin wij als verpleegkunde studenten waren uitgenodigd aan een bijeenkomst waarin werd verteld over de werkzaamheden van danstherapie en waarbij we als groep samen bepaalde oefeningen hebben uitgevoerd.
		D4: Meeting MiMiC	18-11-2020	Bij deze bijeenkomst was een muzikant van het Meaningful Music in Healthcare (MiMiC) langsgesproken om samen stuk documentaire te bekijken over het MiMiC-project.

Bijlage 2.2: Code groepen

Hieronder staan de groepen die zijn gecreëerd vanuit de codes. Na het open coderen is er bij het axiaal coderen meerdere codes samengevoegd, verwijderd of toegevoegd om de codes te verminderen en passender te maken bij de fragmenten. Bij het axiaal coderen zijn bepaalde groepen samengevoegd en codes naar andere groepen geplaatst. Vanuit deze groepen zijn verbanden gezocht en hoofd- en sub thema's gecreëerd.

Groepen open codering	Groepen axiaal codering	Thema's (selectief)
● Positiviteit bijeenkomsten	● Positiviteit bijeenkomsten	Baat bijeenkomsten (Sub: Effecten op de participanten)
● Eigenaarschap	● Eigenaarschap	Baat bijeenkomsten (Sub: Eigenaarschap)
● Weerstand bijeenkomsten	-	-
● Interactie (Sociale aspecten bijeenkomsten)	● Interactie	Baat bijeenkomsten (Sub: Interactie)
● Kunst en gezondheid	● Kunst en gezondheid (+ Effecten kunst)	Baat bijeenkomsten (Sub: Effecten op de participanten)
● Eenzaamheid	-	-
● Stigma Eenzaamheid	● Stigma Eenzaamheid	Ouderen bereiken
● Diversiteit	-	-
● Ouderen bereiken	● Ouderen bereiken (+ diversiteit)	Ouderen bereiken
● Nut bijeenkomsten	● Nut bijeenkomsten	Baat bijeenkomsten (Sub: Effecten op de participanten)
● Effecten kunst	-	-
● COVID-19 gevolgen	● Belemmerende factoren (+ COVID-19)	Baat bijeenkomsten (Sub: Weerstand)
○ Overig/Niet ingedeeld	○ Overig/Niet ingedeeld	-

Bijlage 2.3: Codering data

Open coderen

Color	Name	Groundedness	Groups
●	Afstemming met elkaar	2	
●	Bijeenkomst	4	
●	Bijeenkomsten op maat	3	
●	Blijheid	1	
●	Concentratie	3	
●	Enthousiast	3	
●	Genieten	1	
●	Gezellig	9	
●	Herkenning	1	
●	Open sfeer	5	
●	Positiviteit bijeenkomst	1	
●	Tevredenheid	2	
●	Vrijheid	4	
●	Waardering bijeenkomst	4	
●	Autonomieit	2	
●	Eigenaarschap	7	
●	Verandwoordelijkheid	1	
●	Digibeet	1	
●	Kosten	1	
●	Kunst = niet altijd kunst	2	
●	Negativiteit	2	
●	Ontevreden	2	
●	Verandering	1	
●	Vermoeiend	1	
●	Weerstand	8	
●	Conversatie	7	

Gijs de Leeuw
KUNST & CULTUUR TEGEN EENZAAMHEID BIJ OUDEREN

•	Helpen	3
•	Interactie	10
•	Kwaliteit van leven	2
•	Lotgenoten contact	1
•	Participatie	2
•	Samenbrengen	2
•	Samenwerking	3
•	Sociaal contact	11
•	Sociaal netwerk	3
•	Sociale controle	3
•	Steun	1
•	Vergroten sociaal netwerk	3
•	Vermindering eenzaamheid	1
•	Zingeving	11
•	Healing environment	1
•	Kunst & Cultuur in de zorg	3
•	Positieve gezondheid	1
•	Profijt bij ziekte	1
•	Vermindering parkinson	1
•	Alleen	1
•	Gemis	1
•	Kunst = luxe	1
•	Schaamte	1
•	Weinig contact	1
•	Stigmatisering	9
•	Terminologie	8
•	Bevolkingsgroepen	1
•	Diversiteit	1
•	Verschillende persoonlijkheden	1
•	Connecties leggen	2

Gijs de Leeuw
KUNST & CULTUUR TEGEN EENZAAMHEID BIJ OUDEREN

●	Contact	1
●	Hoe ga je de rest bereiken?	1
●	Kunst & cultuur in extramurale zorg	2
●	Kunst & Cultuur thuis bereiken	1
●	Ouderen bereiken	10
●	Ouderenorganisatie	1
●	Zorgmedewerkers en kunstenaars verbinden	1
●	Effecten bijeenkomst	6
●	Geen schaamte	2
●	Kwaliteit bijeenkomst	5
●	Ondernemen	1
●	Uitkijken naar de volgende bijeenkomst	1
●	Kunst & Cultuur = noodzakelijk	1
●	Kunst = emoties vrijgeven	1
●	Kunst = ontspanning	3
●	Kunst = Verbetering fysieke gezondheid	1
●	Kunst = verbinding	2
●	Kunst heeft iedereen	2
●	Kunst is praktisch	1
●	Kunst opent contact	1
●	COVID-19	10
●	Online	4

Axiaal / Selectief coderen

Color	Name	Groundedness	Groups
●	Concentratie	2	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Gezellig	8	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Open sfeer	5	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Tevredenheid/ Enthousiast	8	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Vrijheid	6	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Autonomieit	7	1. Baat bijeenkomsten, 1.3 Eigenaarschap
●	Eigenaarschap	9	1. Baat bijeenkomsten, 1.3 Eigenaarschap
●	Interactie	17	1. Baat bijeenkomsten, 1.2 Interactie
●	Participatie	3	1. Baat bijeenkomsten, 1.2 Interactie
●	Sociaal contact	13	1. Baat bijeenkomsten, 1.2 Interactie
●	Sociale steun	8	1. Baat bijeenkomsten, 1.2 Interactie
●	Verminderd sociaal contact	2	1. Baat bijeenkomsten, 1.2 Interactie
●	Kunst & Cultuur in de zorg	5	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Kunst = Verbetering fysieke gezondheid	3	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Connecties leggen	2	2. Ouderen bereiken
●	Ouderen bereiken	13	2. Ouderen bereiken
●	Wijkbewoners	3	2. Ouderen bereiken
●	Diversiteit	4	2. Ouderen bereiken
●	Stigmatisering	9	2. Ouderen bereiken
●	Effecten bijeenkomst	6	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Kwaliteit bijeenkomst	7	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Waardering bijeenkomst	7	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Zingeving	14	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Invloed van kunst	5	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Kunst & Cultuur = noodzakelijk	1	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Kunst = praktisch	1	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Kunst = verbinding	2	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Kunst = vrijheid	2	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	Kunst heeft iedereen	2	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant

Gijs de Leeuw
KUNST & CULTUUR TEGEN EENZAAMHEID BIJ OUDEREN

●	Kunst opent contact	2	1. Baat bijeenkomsten, 1.1 Effecten op de participant
●	COVID-19	11	1. Baat bijeenkomsten, 1.4 Weerstand
●	Kosten	2	1. Baat bijeenkomsten, 1.4 Weerstand
●	Kunst = luxe	1	1. Baat bijeenkomsten, 1.4 Weerstand
●	Online	4	1. Baat bijeenkomsten, 1.4 Weerstand
●	Ontevreden	2	1. Baat bijeenkomsten, 1.4 Weerstand
●	Weerstand	12	1. Baat bijeenkomsten, 1.4 Weerstand